
DOKUMENTUM

TÖRDÖFÉS A SZÍVBE*

MIRKO KOVAČ

Nyomban megmondom: képtelen vagyok elviselni a nacionalistákat, de rákényszerülök, hogy többszörösen elővigyázatos legyek, nem azért, mert a téma érzékeny, hanem mert inkább úgy tűnik, hogy a nacionalizmusról folytatott beszélgetés politikai zsvivajgássá válik. Akik fenyegetésekkel csendesítik a nacionalistákat, épp az ellenkező hatást érik el, mert minden riasztás csak időszakos, és ezek az emberek, ha leveszik nyilvánosan viselt álarcukat, a legtöbbször kitűnik, hogy maguk is nacionalisták. Én akkor sem hiszek nekik, ha igazat beszélnek. Gyakran képesek elítélni azokat a jelenségeket, amelyekhez szívük szerint maguk is vonzódnak. A politikai bürokrácia nem azért figyel fel a nacionalizmusra, mert létezik, hanem azért, hogy üldözze. Számára ez felszólítás a hajszára, engem pedig tartózkodásra int, az értelem felé fordít. Nem vagyok szociológus, hogy a nacionalizmus gyökereit vizsgáljam, a dolgokat a magam szemszögéből figyelem, tudatában ellentmondásainak és olykor előreláthatatlanságainak is, melyek akárcsak belső indítékaink; tisztában vagyok azzal, hogy könnyen utat lehet téveszteni, de abban is bizonyos vagyok, hogy mindig irányíthatjuk tetteinket, anélkül, hogy gáncsoskodók lennénk vagy nyelvünket méregbe mártanánk. Ezért feltétlenül szükség van a dolgok mértékére és az elővigyázatosságra az értékelések során.

Létezik egy unalmas kérdés, amelyet valószínűleg olykor magunk is feltettünk: mi vagy nemzetiségedre nézve? Ezt a kérdést bölcsek és ostobák egyaránt felvetik. Engem fásaszt. Ám szerencsére sohasem kényyszerültem arra, hogy válaszoljak rá. Bizonyára senki sem képzele rólam, hogy erre képtelen volnék, csupán nem látom a válasz értékét. A nacionalisták ezt felróják nekem, és úgy tekintenek rá, mint fogyatékoságomra, az antinacionalisták viszont, akik ezt a kérdést naponta felteszik és válaszolnak is rá, úgy vesznek, hogy alkalomadtán csatarendbe állíthatnának. Engem meghökkent, hogy sohasem unják meg ugyanannak a kérdésnek a végtelenségig tartó ismételtetését, amelynek aligha van fontossága a szellemi és az erkölcsi integritás szempontjából. A nacionalista

* Mirko Kovač esszjét a NIN című hetilapból vettük át

népbutítók általában a harcos antinacionalisták táborába taszítják az embert, ez utóbbiak viszont, mivel rendkívül zajosak és harciasak, a nacionalisták közé kényszerítik. Rendben van, de létezik-e bennünk valami, ami szembeszállhatna ezzel az összecsapással?

Barátom, aki tisztában van azzal, hogy nemzeti szempontból tartózkodó vagyok, megkérdezte tőlem, hogyan viszonyulnék ahhoz az emberhez, aki szidalmazná az én nemzetemet? Mindaddig, míg ez egy különálló csirkefogó gyalázkodása volna, nem háborítaná fel nemzeti lényemet, és egy ilyen gazember nem sérthetne meg nemzeti önérzetemben. Felfogom ennek az egyénnek a sekélyességét és az alantasságát, és nem a nemzetemet meg a tulajdon önérzetemet tartanám szükségesnek megvédelmezni, hanem az illető bitangot, méghozzá önmagától, a tulajdon szellemi nyomorúságától és tespedtségétől, gyűlöletétől és gyávaságától. Ha a senkiházi képtelen szembeszállni az egyénnel, a zsarnokkal, egy meghatározott politikával, akkor haragját az Isten és a Nemzet két absztrakciójára, „alak nélküli megvalósulására” zúdítja. Ám ha az egyedi gyűlöletek mozgalommá tömörülnek, akkor ez agresszív tény. Ilyenkor ki-ki tudja, mi a kötelessége.

Nyilvánvaló, hogy az ember érzékeny, ha nemzetéről van szó. Ha ennyire érzékeny lenne más nemzetével szemben is, akkor szóba kerülhetne az, amit Bergyajev univerzalizmusként emleget, ami „a gazdagság érvényesülése a nemzet életében”. Ám az ember nem jó. Hogy azzá váljon, adnia kell!

Barátom ugyanígy elvárja tőlem, hogy határozottabb állásfoglalást tanúsítsak, és komolyabban elgondolkodjak, ha az említett senkiházi kést ránt rám azért, mert szerb vagy horvát vagy zsidó vagyok! De a barátom demagóg ember, és a demagógok mindig a késre és a múltra hivatkoznak. Ez pedig a tények hiányát bizonyítja, az akarat képtelenségét, hogy fölülvizsgálja a dolgokat, és ismételten új megvilágításba helyezze, új magyarázatot találjon rájuk. Ami pedig a senkiházit illeti, barátom, ő csak akkor fog a másik nemzet szívébe döfni, ha megparancsolják neki, mert a senkiházi nem támaszkodik önmagára. A tör pedig adva van a természetben, magatartásunktól függetlenül létezik, és külső erők mozgatják. „Elegendő a föltételek hirtelen megváltozása, és az emberiség visszazuhan az erendőd vadság állapotába” (Cz. Milosz).

Vajon rosszul esett-e (vagy elképesztett-e) a sértések garmadája, amelyeket a hetvenes évek folyamán kellett eltűrnöm, abban az időben, amikor felfokozódott nacionalizmusunk szerb—horvát variánsa? Ezekben az években egyaránt éltem Belgrádban és Zágrádban. Egyik és másik fél hangoskodása is megkeserítette az életemet. Olyan emberek voltak, akik beavatkoznak a történelembe, és én, a jöttment, az események peremén maradok, aki nem akar színt vallani. Ismerőseim mindkét oldalról gyanakvással méregettek, sőt a barátaim is, akik egyik napról a másikra megváltak. Számos ember iránt éreztem sajnálatot, mivel „hamisan alkalmá-

zott lelkek” lettek, és nem voltak tisztában azzal, hogy más *angazsált*, és más *besorozott* embernek lenni. Miután lemondtak arról, ami az emberben az *én*, serényen a *mi*-nek szentelték magukat. Boldognak tűntek nemzetük kebelében és anyanemzetük emlőjén, boldogok voltak, hogy szolgálatába állíthatták pszichikai energiájukat, és tulajdon kallódásuk érzését csoporttranszszal váltották fel. Nemzetüktől megszállottan nyugodt lelkiismerettel hivatkoztak a múlt kísérteteire. Múltidézésüktől megfagyott a vér az ereimben, ők meg élvezték sápadozásomat.

Ezekben az években akként éreztem magam, akár a vád alá helyezett ember, de türelmes voltam, és tudtam, hogy a „gyűlölet erupciója” egy napon meg fog szégyenülni. A gyanakvások és a sértegetések csak tovább fokozták kiábrándultságomat. Abban pedig, hogy a nacionalisták bizalmatlanok voltak velem szemben, egyenesen a kedvemet leltem. Az ő körükben a bizalmat nem annyira a tulajdon nemzetünk szeretete, hanem sokkalta inkább a másik gyűlölete révén szerezhetjük meg. Mivel a nacionalizmus nyomban valami ellen irányul, akkor elsősorban azok ellen, akik maguk nem nacionalisták.

Ezekben az években megfigyeltem számos ismerősömet és baráti körüket, közöttük írókat is, jókat és kevésbé jókat is, nem erről van most szó, de forgalmazókat, filmeseket, közvetítőket, kereskedőket, funkcionáriusokat is, illetve egy „középréteget”, és elképzett hirtelen átváltozásuk. Ezek a tegnap még egyszerű emberek, nagyrészt kedves szavúak és jószágosak, egyszerűben dölyfösek és erőszakosak lettek, türelmetlenek, obskuránsok, feldúltak nemzetük történelmi lépéseinek felnagyításától. Lelküket hatalmába kerítette az alattvalói pszichológia. A tekintélyek előtt a nacionalista akként viselkedik, akár a szajha, „feláldozza tulajdon személyiségét, és mazochista módra aláveti magát a felsőbb hatalomnak, boldognak tudja magát, hogy eleget tehet parancsainak” (Lj. Tadić). Tanúja voltam annak, miként csinál a nacionalizmus a hazudozókból tekintélyeket, a senkikből bálványokat.

Barátom, mivel mindketten Czeslaw Milosz írásainak hívei vagyunk, idéznék itt tőle valamit: „Én pedig a nacionalistákhoz undorral viszonyultam; kártékony tökfeknek tartottam őket, akik lármajukkal és a különböző nemzeti csoportok közötti kölcsönös gyűlölet szításával felmentik magukat az alól a kötelesség alól, hogy gondolkozzanak.” A mi hetvenes évekbeli szerencsétlen lírai költőnk pedig, akinek sorai közül tegnapig még patakcsobogás és madárcsicsergés hallatszott, egyre gyakrabban kalandozik el a számok világában, hol gazdasági téren, hol pedig, hogy összeszámolja a nemzetéhez tartozók hatalmas seregét. A törékeny lírikus „az elvesztett hatalom visszaszerzéséről” álmodozik, az állam nagyságáról, a tiszta fajról, az új határokról. A különböző „állami absztrakciókban” a nacionalizmus menedéke valami egészen konkrét. Lehetséges, hogy ez az identitás keresésének átka, s akkor jelentkezik, amikor az ember „képtelen kialakítani tulajdon individualitását”.

A puszta engedelmességre korlátozva a nacionalista elvetemültté válik. Azzal vádaskodik, amit maga kész volna elkövetni. Szabadságát más veszélyezteti, habár maga rabszolgai alárendeltségben van nacionalista „vezetőivel” szemben. Gúnyolódik a másik nép nyelvén, de a sajátját sem ismeri. Felhánytorgatja az erkölcstelenséget vagy mások korrumpált-ságát, habár ő maga is fosztogatás és korrupció révén szedte meg magát. Mindaz, ami tisztességtelen és bomlasztó, mások sajátja, bár minden hidat ő maga rombol le. Mindaz, ami kezdetleges, az a másik mentalitást jellemzi, ám ott, ő maga viszont a legkezdetlegesebb mechanizmusok útján reagál. Minden pénzt azok a másikkak sikkasztottak el, miközben ő a tulajdon nemzetét fosztogatja. „Ezek a vádak mindig az ember tulajdon szadizmusának vagy rombolásának elleplezését szolgálják” (E. Fromm). Mindaz, amit a kegyetlenség fed, számomra visszataszító. A nacionalista egyensúlyát vesztett ember, a nacionalizmus pedig tördöfés a nemzet szívébe.

A nemzettel való foglalatzkodás számomra meddő tevékenység. Az értelmiségiek szívesen bocsátkoznak kávéházi fecsegésekbe; ezek intellektuális szertartások, régi méltatlankodások arra a témára, hogy ki zuhant mélyebbre. A nacionalizmus alkalmas oltalom a szenvedésre, és ebben van fölénye az „osztályszolidaritással” szemben. A munkás sohasem fog akként szenvedni proletár testvére szerencsétlen helyzete miatt, ahogyan azoknak a sorsa felett szenved, akik vele egy nemzethez tartoznak, akikhez a „vér és a föld” köti, a nyelv, a múlt, a történelem . . .

Barátom, számomra terhes volt válaszolni a kérdésre abban a pillanatban, amikor ezek a témák neurotizálnak bennünket. Lehetséges, hogy olykor megbotlott a nyelvem, nem voltam eléggé világos vagy nem mondtam végig, amit akartam, megtűzdelve számos kétellyel és túlzott mérlegeléssel, de egyet nem szeretnék: hogy a nemzeti érzések kíméletlen tagadói közé sorolnátok. Itt igyekeztem áttekinteni a negatív végleteket, mivel „a nemzeti individuális értéke elsősorban kultúrájában nyilvánul meg, és nem az államban” (Bergyajev).

Az effajta lázadás korlátozott, önelégültséget tükröz, de sohasem az *egyetemes eszme* megnyilvánulása. Ezért a nacionalizmus a rendszer kezére játszik. Mivel híján van az univerzalizmusnak, csupán bizonyos feszültséget vált ki, amelyet a hatalom viszonylag egyszerűen ellenőrzése alatt tart. Akkor nem csoda, ha viszonylag könnyen a nacionalisták közé lehet taszítani számos tehetséges író, értelmiségit, mert ez hatásos címke, hatékony módszer az elhallgattatásukra, nem csupán akkor, ha a nemzetükről beszélnek, hanem ha egyáltalán beszélnek. Erre politikai karrierük épülnek, és ennek okáért hivatkoztam az elején az elővigyázatosságra. Mert a politikai bürokrácia képes nacionalizmust hinteni, és mivel az ellentmondás elve alapján működik, egyszerűre hinti is, vadász-sza is!

Nem állt szándékomban megrajzolni a nacionalista portréját, sem felmérni a nacionalizmust, mivel erre nem vagyok hivatott. Nem kétekedek abban, hogy máris számos kiváló toll dolgozik sorsunk fájdalmas képeinek megrajzolásán. E helyen csupán válaszoltam barátom hozzám intézett kérdéseire. Válasz közben megdöbbenett az a tény, hogy mily kevésbé ismerem a *nacionalizmus vallását*, és hogy ezt a keveset is mennyire nehéz közölni. Válaszolva gyakran magam is kérdésekre szorultam! Írás közben még mindig merül fel kérdés! Ha híján maradunk a válasznak, ez nem jelenti, hogy elveszítettük hitünket a *végső egységben!* Figyelj rám, barátom, hogy ennek és ennek a nemzetnek vagyok a tagja — „ezt a körülményt, ahol csak mód van rá, elfogadom, és ahol szükséges, mellőzöm”. E H. M. Enzensbergertől vett idézettel be is fejezném a válaszadást.

BRASNYÓ István fordítása